

Nr 40

Utlåtande i anledning av framställning från styrelsen för riksdagsbiblioteket angående anordnandet av ett klipparkiv för riksdagens räkning.

På hemställan av bankoutskottet (utl. nr 39, punkt 13) beslöt 1964 års riksdag att med bifall till ett motionsledes väckt förslag uppdraga åt styrelsen för riksdagsbiblioteket att utreda frågan om anordnandet av ett klipparkiv för riksdagens räkning.

I en till riksdagen ställd, den 3 februari 1965 dagtecknad skrivelse, vilken hänvisats till bankoutskottet och såsom *bilaga* fogats till detta utlåtande, har *styrelsen för riksdagsbiblioteket* redovisat sin utredning i ämnet och bl. a. förslagit, att riksdagsbiblioteket skall bemyndigas att till en beräknad kostnad av 22 000 kronor anskaffa viss mikrofilm och apparatur.

Över den av styrelsen för riksdagsbiblioteket gjorda framställningen har utskottet inhämtat yttranden från riksgäldsfullmäktige, riksdagens organisationsutredning och Riksdagsbibliotekets personalförening. Organisationsutredningen har blott anfört, att den för närvarande inte är beredd att ta någon ställning till frågan.

Riksgäldsfullmäktige uttalar, att biblioteksstyrelsens förslag i och för sig icke föranleder någon erinran från fullmäktiges sida. Under hänvisning till att styrelsen upplyst att förslagets genomförande skulle kräva viss ökning av lokalutrymmet för riksdagsbiblioteket tar fullmäktige särskilt upp lokalfrågan. Fullmäktige framhåller, att en lösning av denna är möjlig endast på bekostnad av andra berättigade intressen, eftersom lokalfördelningen inom riksdagen måste ske inom ramen för givna, starkt begränsade resurser. I det aktuella läget skulle erforderligt utrymme närmast få anskaffas genom att ta i anspråk lokaler som nu är avsedda för sammanträden och för riksdagsledamöternas eget arbete.

Riksdagsbibliotekets personalförening förordar biblioteksstyrelsens förslag. Den för studium av mikrofilm erforderliga läsapparaten synes, säger föreningen, kunna placeras i bibliotekets läsesal. Möjlighet borde finnas att på ett enkelt sätt ta förstoringar av önskat material i filmerna. Den tillhörande apparaturen borde därför vara sådan, att kopieringen kunde ske helt automatiskt.

Utskottet. Den av styrelsen för riksdagsbiblioteket gjorda utredningen har föranletts av ett uppdrag, som i anledning av ett motionsledes väckt förslag lämnades styrelsen av 1964 års riksdag (BoU:s utl. nr 39, punkt 13). Efter verkställd utredning har styrelsen stannat för att icke förorda, att ett särskilt klipparkiv skall komma till stånd. Med hänsyn till de betydande kostnader som ett sådant klipparkiv skulle föra med sig finner utskottet styrelsens ställningstagande i denna del vara välmotiverat.

Styrelsen har i stället föreslagit, att andra, redan befintliga klipparkiv skall utnyttjas för riksdagens behov, delvis genom att mikrofilmer av deras bestånd anskaffas till riksdagsbiblioteket. För inköp av mikrofilmer och en därför avsedd läsapparat föreslår styrelsen en ökning av bibliotekets anslag till omkostnader samt till bokinköp och bokbindning med sammanlagt 22 000 kronor. En förutsättning för förslaget är, framhåller styrelsen, att någon lokal finns att tillgå.

Utskottet delar biblioteksstyrelsens uppfattning att det behov av tillgång till tidnings- och tidskriftsurklipp som kan uppstå i samband med riksdagsarbetet bör kunna fyllas med hjälp av redan befintliga klipparkiv. Vad beträffar de av styrelsen nämnda mikrofilmerna bör de enligt utskottets mening kunna utnyttjas hos andra institutioner i Stockholm som disponerar dessa filmer. Någon anskaffning till riksdagsbiblioteket av ifrågavarande mikrofilmer och erforderlig apparatur bör därför icke nu komma till stånd.

Aberopande vad här anförts hemställer utskottet,

att förevarande framställning från styrelsen för riksdagsbiblioteket icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 maj 1965

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle, Gustaf Henry Hansson, Åke Larsson, Palm, Åkerlund, Augustsson, Stefanson* och Mattsson*;

från andra kammaren: herrar Regnéll, Berglund, Franzén i Motala, Larsson i Umeå, Ekström i Iggesund, Haglund, Börjesson i Falköping och Jönsson i Arlöv.

* Ej närvarande vid justeringen.

STYRELSEN FÖR RIKSDAGSBIBLIOTEKET

Till riksdagen

Till svar å Riksdagens skrivelse den 29 maj 1964 får styrelsen för riksdagsbiblioteket härmed avgiva begärt utlåtande och förslag över frågan om anordnandet av ett klipparkiv för riksdagens räkning.

Frågan har tidigare diskuterats inom styrelsen på initiativ av styrelsens ordförande, men styrelsen har icke ansett sig kunna taga något initiativ med hänsyn till bl. a. de rådande lokalsvårigheterna. Det har syntts styrelsen angeläget att de nuvarande lokalbehoven för biblioteket tillgodoses, innan nya lokalkrävande arbetsuppgifter kan övervägas.

I motioner till 1964 års riksdag (I: 579 och II: 706) framhölls behovet och betydelsen av ett klipparkiv för främst svenska tidningar och tidskrifter men även omfattande de nordiska grannländernas. Det betonades i motionen, att riksdagens ledamöter borde beredas goda möjligheter att följa kommentarerna till den politiska debatten liksom att snabbt få en uppfattning om debatten om enskilda frågor under längre tidrymder. Motionen föreslog slutligen, att åt biblioteksstyrelsen borde uppdragas att bereda frågan, vilket bifölls av riksdagen.

Den ständigt tillväxande tryckmassan har efter hand i hög grad försvårat eller rentav omöjliggjort en tillfredsställande bevakning för forskare och andra intressenter. Problemet är föremål för en intensiv debatt över hela världen. Med moderna hjälpmedel såsom sedan länge använda mekaniska eller optiska klassifikationssignaler och numera även datamaskinerna, synes problemets tekniska sida inom överskådlig tid kunna lösas på ett acceptabelt sätt. Frågan blir därvid kanske främst, vilka ämnesområden som skall prioriteras. Medicin, för vilket ämnesområde redan den erforderliga apparaturen och organisationen i långt gående detaljer planlagts, utformats och igångsatts, naturvetenskap och teknik gör anspråk på att komma i främsta rummet. Men användbarheten av hjälpmedlen är också stor inom andra ämnesområden och ur vederbörande forskares och intressenters synvinkel högst angelägen. Det problem, vars lösning ännu knappast är tillfredsställande påbörjad, om man mäter efter kravet på tendens till internationell samstämmighet, är klassifikationsfrågan. Dennas lösning är det nödvändiga komplementet till hela komplexets slutliga behandling. Även här skyntar möjligheter till maskinernas användning, vilket bl. a. prövats på de väldiga materialmassor, som de amerikanska delstaternas rättsfalls- och författningssamlingar uppvisar.

De nu antydda hjälpmedlen har främst diskuterats med hänsyn till den enormt expanderande mängden av tidskrifter. Men även tidningsmaterialet har vuxit, så att överblicken allt mer försvåras. Härtill kommer tidningarnas högst växlande innehåll, ohanterliga format och besvärande tyngd samt papperets och tryckets brist på hållbarhet. Tidningsmaterialet kan givetvis inte på samma sätt legitimeras sig för den kostnadskrävande apparat, som planlägges för de vetenskapliga tidskrifterna. Men även beträffande tidningarna har betydande resultat vunnits i form av mikrofilmning och mikrokort med

tillhörande läsapparatur, medan däremot mikroprint, d. v. s. tryck på blad i vanligt bokformat, icke tyckes ha kommit till användning på tidningsmaterial.

För all litteratur gäller att televisionens möjligheter torde bli stora genom att möjliggöra läsning på avstånd.

Litteraturmassans ansvällning gör, att redan förtecknandet av tidningar och tidskrifter är ett problem av stora mått. Mångenstädes är det långt ifrån tillfredsställande löst. För Sveriges del finnes en tillnärmelsevis fullständig förteckning för tiden t. o. m. år 1899 (Sveriges periodiska litteratur, utarbetad av Bernhard Lundstedt och utgiven 1895—1902). Någon fortsättning har ingen ännu vågat sig på, och uppgiften torde med all säkerhet kräva flera personers arbete, om den skall utföras med samma fordringar på standard som för huvudverket. För innevarande sekel är man främst och särskilt för tidningar hänvisad till postala förteckningar, vilka icke innehålla några uppgifter om de registrerade tidskrifternas och tidningarnas innehåll.

Om alltså blotta förtecknandet av tidskrifter och tidningar uppvisar stora bristfälligheter, är bearbetningen av deras innehåll så pass begränsad, att man för största delen av tiden och materialet kan beteckna den som nästan obefintlig. För olika slag av ämnesbibliografier har det dock ofta befunnits möjligt och nödvändigt att ta hänsyn även till tidningarnas material. För dessa ämnesområden är därför bilden betydligt ljusare. Det gäller särskilt historia, som med rimlig fullständighet är bibliograferad för tiden efter 1770. Man finner dock, att tidningsmaterialet i stor utsträckning förbigås i litteraturen med hänvisning till att dess storlek icke gör det möjligt att ta hänsyn därtill. Ett citat i en publikation blir ofta det enda vittnesbördet om ett kanske viktigt och betydande tidningsmaterial, som av författaren på detta sätt kan räddas undan glömskan. Omtryckning av tidningsartiklar i bokform förekommer som bekant, men det är ingalunda säkert, att just det värdefullaste materialet härigenom lättare tillgängliggöres.

I många länder har man sedan lång tid tillbaka mer eller mindre utförliga allmänna indices över tidskrifter och tidningar. Sverige har i detta hänseende börjat långt senare än kanske flertalet jämförbara länder. Sedan ungefär ett årtionde har dock genom Bibliotekstjänst i Lund utgivits tryckta, systematiska förteckningar över utvalda tidskrifters och tidningars innehåll. Tidsskriftsuppsatserna sammanfattas i halvårshäften och tidningsartiklarna i regel i månadshäften. De förstnämnda utkommer ett till ett och ett halvt år efter förloppet av den tidrymd, som förteckningen omfattar. Det vore givetvis i högsta grad önskvärt, att förteckningen skulle kunna utgivas snabbare, men den kostnadskrävande och förlustbringande verksamheten torde icke medge någon större förbättring av läget, för så vitt icke statliga anslag kan komma ifråga. Motsvarande månatliga förteckning över tidningsartiklar beräknas normalt kunna utkomma cirka sex veckor efter den månads slut, som registreringens omfattar.

Även tillgängligheten av tidningsmaterialet är i betydande hänseenden starkt begränsad. Samlingar av tidningar finnes på ett fåtal ställen, och blotta framtagandet och hanterandet blir mången gång ytterligare hinder för deras användning. Härvidlag torde dock mikrofilmningen liksom fotokopieringen innebära, att de värsta olägenheterna undanröjes, ehuru det alltid kommer att finnas behov, vars tillgodoseende kräver tillgång till originalet.

Betydelsen av tidskrifts- och tidningsmaterialet föranleder många olika slags försök att på ett eller annat sätt samla, registrera och klassificera det-samma av både forskare och institutioner. Tidskrifterna är lättare att över-

skåda och genomgå. Många specialtidsskrifter registrerar och refererar tidsskriftsmaterial för bestämda ämnesområden. Det kan i detta sammanhang påpekas förekomsten av referattidsskrifter, d. v. s. tidsskrifter, som enbart referera utkommande tidsskriftslitteratur inom ett ämnesområde. Från att ursprungligen ha varit naturvetenskapernas exklusiva hjälpmedel har de på sistone även vunnit insteg inom samhällsvetenskaperna statistik, ekonomi och statskunskap.

Tidningsmaterialet erbjuder andra svårigheter. Här har man valt två vägar, ofta samtidigt. Dels sammanställer man för sina intressenter artiklar ur tidningarna, som helt eller delvis återges eller refereras. Dels lägger man upp klipparkiv, som i regel sorteras i bestämda grupper. Ibland kan klippen fästas på blad, som cirkulerar. Det torde i detta sammanhang vara tillräckligt med ett påpekande, att en rad offentliga institutioner liksom banker och enskilda företag arbetar på något av de nu antydda sätten för sina intressenter.

Ehuru i princip dessa hjälpmedel är avsedda enbart för den egna personalen eller det egna företaget, kan de ställas till förfogande för utomstående. Som exempel kan anföras att i riksdagsbibliotekets övre läsesal återfinnes dels utrikesdepartementets och dels riksbankens pressöversikter. I många fall är dock dessa hjälpmedel så pass specialiserade, att de endast kan vara till nytta för en jämförelsevis snäv krets.

Ett annat sätt att följa med i tidningsmaterialet utan att själv genomgå tidningarna är att abonnera på material för visst ämne. Som exempel kan anföras, att riksdagsbiblioteket sedan några år abonnerar på nekrologer över riksdagsmän med en årlig kostnad av omkring 100 kronor. Det kan påpekas, att t. o. m. detta begränsade material erbjuder vissa svårigheter att hysa och på ett tillfredsställande sätt nyttiggöra på grund av de begränsade lokal- och personalresurser, som står till buds.

I vårt land finnes en rad stora klipparkiv av mera allmän natur. En del av dessa har upplagts med hänsyn till viss institution eller visst ämnesområde men har efter hand vidgats och ställts till utomståendes förfogande. Andra, som t. ex. de stora Stockholms-tidningarnas klipparkiv, står visserligen i princip öppna för allmänheten. Men man är inte beredd att i någon större utsträckning tillhandahålla t. ex. fotokopiering och telefonsvar, om detta måste ske till förfång för det egna företaget, för vilka dessa kostnadskrävande inrättningar är så viktiga förutsättningar för företagets funktion, att det knappast icke lönar sig att taga betalt för de verkliga kostnaderna för begärda tjänster av utomstående.

Bland de existerande klipparkiven kan Sigtunastiftelsens först nämnas. Upprättat 1918, omfattar det ungefär en miljon trehundrausen klipp. I början var det begränsat till Sigtunastiftelsens intresseområden men har efter hand kommit att spänna över alla ämnen. För närvarande klippes 16 tidningar, därav en från vardera Danmark, Finland och Norge. Materialet, som är ordnat enligt Sveriges allmänna biblioteksförnings klassifikations-system, utlånas ej utanför byggnaden i Sigtuna, men är tillgängligt för allmänheten hela året. Apparat för fotokopiering finnes.

Det klipparkiv, som är upprättat inom Bibliotekstjänst i Lund, och som gäller alla ämnesområden, har en annan karaktär. Samtidigt med påbörjandet av ett index över artiklar i den svenska pressen 1953 upprättades också ett arkiv för tidningsklipp. Materialet för åren 1953—1956 har överlämnats till Lunds universitetsbibliotek, men därefter har arkiveringen skett hos Bibliotekstjänst. Här bevaras klippen under tre år, varunder klippen utlånas

eller kopieras vid beställning. Materialet mikrofilmats också, och efter tre-årsperiodens utgång bevaras endast filmkopian. Mikrofilmningen sker månadsvis, sedan vederbörande häfte av förteckningen kommit i korrektur. Kostnaderna för mikrofilmkopior är två kronor per styck. Årskostnaden för allt material beräknas till 780 kronor och kostnaden för hela utgivningstidens material till ungefär 10 000 kronor.

Pressarkivet vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala omfattar klipp från svensk dagspress fr. o. m. 1945. För närvarande bevakas inemot sextio tidningar. Arkivering sker av allt material, som bedömes ha politiskt eller statsvetenskapligt intresse såsom ledare, artiklar, recensioner, biografier, referat av tal, utrikeskrönikor. En detaljerad klassifikation underlättar användningen av arkivet, vars mikrofilmning påbörjats och förts fram till 1961. Mikrofilmkopior finnes bl. a. vid Stockholms universitets statsvetenskapliga institution.

Dagens Nyheters klipparkiv, som beräknas omfatta 8—10 miljoner klipp, är i begränsad omfattning tillgängligt för allmänheten. Fotokopior kan erhållas. Enstaka klipp finnes från så långt tillbaka som 1909 men först från och med år 1926 beräknas arkivet vara komplett med hänsyn till avsett behov. Förutom Dagens Nyheter och Expressen klippes även ledare och liknande material i andra tidningar i Stockholm och Göteborg samt i utlandet. Arkivet är ordnat i en alfabetisk serie av sakord, vilka i sin tur fått en systematisk klassning.

Stockholms-Tidningens klipparkiv, som beräknas omfatta 2 miljoner klipp, är likaledes tillgängligt för allmänheten. Fotokopior kan erhållas mot materialkostnad men blott i begränsad omfattning. Arkivet är uppdelat på i stort sett en personavdelning och en sakavdelning samt en sportavdelning. Det äldsta materialet i sakavdelningen är från 1938, men avdelningen är fullständig från början av 1950-talet. I personavdelningen finns även material som är äldre än från 1938. Förutom Stockholms-Tidningen och Aftonbladet klippes även andra huvudstadstidningar och ett par landsortstidningar.

Svenska Dagbladets klipparkiv, som beräknas omfatta cirka 12 miljoner klipp, är likaledes tillgängligt för allmänheten. Fotokopior utlämnas i begränsad utsträckning utan ersättning. Arkivet går tillbaka till 1919. Förutom Svenska Dagbladet klippes även ledare och eventuellt specialartiklar ur Stockholms tidningar samt undantagsvis utländskt material. Arkivet är systematiskt ordnat.

Nämnas må i detta sammanhang det för hela den svenska pressen gemensamma Sveriges pressarkiv på omkring 900 hyllmeter, som närmast avser att belysa pressens utveckling och historia samt problem, och att vissa tidningar utanför Stockholm har betydande klipparkiv.

Till slut kan anföras att riksbanken planerar ett klipparkiv, grundat på ett tjugotal in- och utländska tidningar. Men företaget har hittills ej kunnat förverkligas.

Med de krav, som torde böra ställas på ett Riksdagens klipparkiv, måste man räkna med en prenumeration på minst 25 tidningar, sannolikt betydligt flera. Årskostnaden för dessa 25 tidningar i dubbla exemplar kan beräknas till ungefär 5 000 kronor. Antalet erforderliga tidskrifter är svårare att ange men torde väl med hänsyn till kravet på tidningar och tidskrifter i övriga nordiska länder få anslås till ungefär 800 eller något mer än två gånger antalet, som Bibliotekstjänst registrerar för hithörande ämnesområden. Den årliga kostnaden torde då komma att röra sig om 50 000 kronor.

Behovet av personal beror på den mängd material, som anses erforderlig för genomgång. Hur begränsad man än fastslår materialgenomgången, fordras det i varje fall minst en kvalificerad person för materialets urval och klassifikation. Denna person bör också beredas tillfälle att studera förfa-randet på andra håll. Ett oeftergivligt villkor är, att det alltid finnes en fullgod ersättare, som visserligen i sin tur normalt kan sysselsättas med andra arbetsuppgifter utanför arkivet. All erfarenhet från klipparkiv pekar nämligen på svårigheten att avverka uppkomna restantier och just i ett klipparkiv av den typ det här är fråga om är dröjsmål mer än eljest av ondo. Härtill kommer svårigheten för en aldrig så kapabel person att ensam av-verka uppkommen balans.

För klippning och sortering fordras minst två personer. Även härvidlag är det nödvändigt, att det finnes ersättare, som dock kanske delvis kan på-räknas hos den nödvändiga expeditionsvakten och hans ersättare.

Tre rum torde vara ett minimikrav för ett klipparkiv, varvid förutsattes att själva arkivet förlägges till det rum, i vilket sorteringsarbetet bedrives, men som i gengäld måste vara mycket rymligt.

Med allt beaktande av värdet av ett klipparkiv och betydelsen av befint-ligheten i riksdagshuset synes det dock rimligt att överväga, om det ej helt eller delvis kan ersättas med utnyttjandet av redan befintliga klipparkiv. I varje fall synes det uppenbart att äldre material borde kunna inför-skaffas som mikrofilm, varvid även läsapparat erfordras. Även om också detta kräver något utrymme, torde plats kunna upplåtas åt det i ett av de rum, som upplysningstjänsten för närvarande helt eller delvis använder, om styrelsens förslag om lokaler till upplysningstjänsten på annat håll kan bifallas.

Beträffande tidningsmaterialet synes det möjligt att köpa detta fortlö-pande som mikrofilm från Bibliotekstjänst. De senaste veckorna eller den dryga månad, som ej täckes av Bibliotekstjänsts index och mikrofilm skulle kunna bevakas genom ett månatligt klipparkiv, som undan för undan kas-seras. Detta måste dock kräva en personalinsats av nyss skisserad omfatt-ning med erforderliga lokaler och anslag till materialets anskaffande.

Beträffande tidskriftsmaterialet föreligger visserligen en betydande efter-släpning vid repliering på Bibliotekstjänsts index, men även härvidlag synes det vara möjligt att arbeta med provisoriska klipparkiv och då lämpligen halvårsvis.

Sammanfattningsvis vill styrelsen föreslå, att riksdagsbiblioteket bemyn-digas att anskaffa mikrofilm av klipparkiven i Lund och Uppsala med er-forderlig apparatur till en beräknad kostnad av 22 000 kronor, varav 5 000 för en läsapparat, vilken summa bör belasta omkostnadsanslaget, och 17 000 för mikrofilmerna, varmed anslaget för bokinköp och bokbindning bör hö-jas. Förslaget förutsätter, att någon lokal finnes att tillgå, vilket, enligt vad styrelsen underrättat sig om i riksgäldskontoret, för närvarande icke är fallet. Det synes styrelsen lämpligt att för övrigt försöka utnyttja de exi-sterande klipparkiven och Bibliotekstjänsts indices för de tidrymder, som ej täckes av mikrofilmer. Ett statsanslag till Bibliotekstjänst i Lund i syfte att påskynda utgivningen av förteckningen över tidskriftsartiklar torde för-tjäna att övervägas. Stockholm den 3 februari 1965.

A styrelsens för riksdagsbiblioteket vägnar:

S. G. W. WAHLUND